

К. С. Панченко,
аспірант, ДВНЗ "Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана", м. Київ

ОЦІНКА ТА УПРАВЛІННЯ РИНКОВИМ РИЗИКОМ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

K. Panchenko,
Graduate student, Kyiv National Economic University named after V. Hetman, Kyiv

MARKET RISK MANAGEMENT AND ESTIMATION OF COMMERCIAL BANK

У роботі розглянуто питання визначення та виміру ринкового ризику. Необхідність в аналізі, якісній та кількісній оцінці величини ризиків банківського сектора виникає внаслідок наявності тісного взаємозв'язку між станом банківської системи та економічним зростанням у країні. Для підтримки стійкого економічного росту та стабільності банківської системи необхідно чітко уявляти проблеми та ризики, які виникають у процесі банківської діяльності. Враховуючи значні обсяги відкритих валютних позицій банків, коливання процентних ставок і рівень розвитку операцій із цінними паперами, проблеми, пов'язані з оцінкою й управлінням ринковим ризиком, стають особливо актуальними. Сучасний інтерес до ринкового ризику обумовлений постійним розширенням та модифікацією кола банківських операцій, що несуть у собі елементи цього ризику, і, відповідно, посиленням впливу чинників зовнішнього середовища на якість і структуру активів і пасивів, капіталу, прибутку, ліквідності, платоспроможності та фінансового стану банківської установи.

The paper deals with the issues of definition and measurement of market risks. The necessity in analysis, quality and quantity measure of bank's risks exists as the result of strong interrelation between banking sector state and country economic development. To support stable economic development and stable banking system it should be a strong awareness of its problems and risks, that could arise in banking activity. Taking into account the significant volumes of open foreign exchange positions, interest rates fluctuations and progress level of security operations, issues, connected with market risk management, become especially actual. Current interest to market risk, from one side, conditional on constant expansion and modification of bank's operations, related with it, and from the other side it conditional on enhancement of environmental influence on quality and structure of assets and liabilities, capital, income, liquidity, payability and financial state of bank institution.

Ключові слова: комерційний банк, ринковий ризик, процентний ризик, валютний ризик, фондовий ризик, ліміти, моделювання.

Key words: the bank, market risk, interest risk, FX risk, security risk, limits, modelling.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Комерційний банк здійснюючи торговельні операції з метою одержання прибутку або спекулятивного доходу наражається на ринковий ризик. Тому

необхідно належним чином управляти рівнем ринкового ризику, тобто використовувати різні методи, які дозволяють у певній мірі прогнозувати настання ринкової ризикової події та приймати захо-

ди для її зниження на основі оцінених показників рівня ризику.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми розуміння сутності ринкового ризику, його виявлення, оцінювання, управління та контролю досліджувались у працях багатьох вітчизняних науковців, серед яких, зокрема, О. Васюренко, О. Сидоренко, Л. Примостка, Р. Набок, О. Приходько та інші. В міжнародній практиці питання щодо регулювання ринкового ризику описано в документах Базельського комітету з питань банківського нагляду. Хоча міжнародні та вітчизняні науковці більшою мірою висвітлили теоретичні підходи до розуміння сутності ринкового ризику та особливостей його ідентифікації у процесі управління ризиками банку, водночас недостатньо вивченим залишається питання щодо найбільш прийнятної для українських банків системи управління рівнем ринкового ризику.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз і узагальнення вітчизняного та міжнародного досвіду щодо наявних підходів до управління та оцінки ринкового ризику банку та дослідження системи лімітів як найбільш оптимальної системи управління ринковим ризиком.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Оскільки ризик наявний у будь-якій операції, тому для банківської діяльності важливим є не уникнення ризику взагалі, а передбачення і зниження його до мінімального рівня. Одним з суттєвих ризиків діяльності банку є ринковий ризик, який відноситься до категорії фінансових ризиків, що загрожують банку втратою частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або створення додаткових витрат у результаті здійснення певних фінансових операцій. За визначенням Національного банку України ринковий ризик — наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів, товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі. Цей ризик випливає з маркетмейкерства, дилінгу, прийняття позицій з боргових та пайових цінних паперів, валют, товарів та похідних інструментів (деривативів) [1]. Таке визначення є доволі комплексним та відображає поняття ринкового ризику у розрізі його складових та джерел виникнення. Однак можна сформулювати більш загальне визначення, яке має схожу сутність — під ринковим ризиком розуміється ймовірність відхилення фінансових результатів від запланованих через певну зміну валютних курсів, процентних ставок або ринкової вартості фінансових інструментів, цінних паперів або інших активів. Загальною ознакою банківських операцій, схильних до ринкового ризику, є здійснення їх з метою отримання спекулятивного доходу, тобто отримання доходу за рахунок різниці між цінами купівлі і продажу. Найбільшою мірою ринковий ризик стає очевидним, коли банк оцінює вартість статей балансу на

підставі ринкових цін з визначеною періодичністю (щодня, щомісячно, щоквартально, щорічно). У такому разі будь-які зміни ринкової ціни негайно відображуються в балансі банку. Несвоєчасний облік втрат або прибутків породжує додаткові проблеми, оскільки необізнаність щодо факторів ризику не означає їх відсутність. Зважаючи на ці фактори, Базельський комітет з банківського нагляду пропонує визначення ринкового ризику як ризик втрат за балансовими та позабалансовими позиціями, які виникають унаслідок змін у ринкових цінах [2].

Як правило, розрізняються такі основні види ринкових ризиків: процентний, валютний та фондовий. Розглянемо їх більш детально.

1. Процентний ризик. Процентний ризик або ризик зміни процентної ставки — це існуючий або потенційний ризик для прибутковості або капіталу банку, що виникає в результаті несприятливих змін рівня ринкових процентних ставок. Цей ризик впливає на доходи банку, а також на економічну вартість його активів, зобов'язань та позабалансових інструментів. Джерелом процентного ризику є дисбаланс активів і зобов'язань, чутливих до зміни процентних ставок і термінів погашення. За класифікацією Базельського комітету з банківського регулювання існує 5 видів процентного ризику, на які зазвичай наражається банк: 1) ризик переоцінки — ризик зміни вартості ресурсів, який виникає внаслідок різниці в строках погашення фінансових ресурсів (кредитів, депозитів, боргових інструментів) або зміни величини процентних ставок банківських активів, зобов'язань та позабалансових позицій; 2) ризик зміни кривої дохідності — рівень залежності величини процентної ставки та строком дії інструмента, яка відображає настрої інвесторів щодо майбутнього рівня процентних ставок; 3) базисний ризик — ризик фінансових втрат від зменшення процентної маржі, який виникає внаслідок невідповідності зміни процентних ставок за подібними активами і пасивами з однаковими строками погашення; 4) економічний ризик — ризик втрат від несприятливих змін економічних умов на ринку (наприклад, підвищення рівня облікової ставки НБУ призводить до подорожчання фінансових ресурсів і як наслідок збільшення процентних ставок); 5) ризик опціональності — ризик права вибору, який є результатом наявності у клієнта права змінити умови виконання угоди, коли змінюється розмір або термін виплат хоча б одного грошового потоку (наприклад, пролонгація, дострокове погашення або реструктуризація кредиту) [3, с. 12—13].

2. Валютний ризик. Валютний ризик — наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют і цін на банківські метали [1]. З економічної точки зору валютний ризик є наслідком незбалансованості активів і пасивів щодо кожної з валют за термінами і сумами. Чутливість до валютного ризику визначається відкритою валютною позицією банку за різними іноземними валютами та банківськими металами, динамікою валютних курсів, а також

кваліфікацією і коректністю діяльності осіб, які безпосередньо здійснюють угоди від імені банку, тобто дилерів (трейдерів). Цей ризик властивий усім фінансовим операціям банку в іноземній валюті. Як свідчить сучасна практика, недостатня увага банків до питань управління валютним ризиком може призвести до значних фінансових збитків лише за рахунок переоцінки валютної позиції зі зміною курсів валют. Потрібно відзначити, що оскільки банки не можуть впливати на валютний курс (його встановлює або ринок, або національний регулятор), то єдиним інструментом управління цим видом ризику є контроль валютних позицій.

3. Фондовий ризик. Фондовий (інвестиційний) ризик — існуючий або потенційний ризик збитків внаслідок несприятливої зміни ринкових котирувань цінних паперів та похідних фінансових інструментів на фондових ринках [4]. Фондовий ризик є ризик втрати інвестованих коштів та очікуваного доходу під впливом факторів, пов'язаних як з емітентом цінних паперів та похідних фінансових інструментів, так і з загальними коливаннями ринкових цін на фінансові інструменти. Чинниками, які викликають фондовий ризик, є: 1) ризик дострокового погашення цінних паперів, який характеризується необхідністю реінвестування повернутих достроково коштів під нижчі процентні ставки, які на поточний момент склалися на ринку; 2) інфляційний ризик — ризик, викликаний ймовірністю знецінення в часі майбутніх грошових коштів (в цьому випадку процентного доходу та номінальної вартості цінного папера) внаслідок інфляційних процесів на ринку та знецінення грошей; 3) кредитний ризик — ризик, викликаний можливістю фінансових втрат внаслідок невиконання емітентом своїх зобов'язань (порушення умов виплати грошових потоків, зміна строків погашення, підтримання рівня доходу на стабільному рівні) [5, с. 210—212].

Управління ринковим ризиком, як правило, здійснюється банком відповідно до його стратегічних завдань. Пріоритетним є забезпечення максимального збереження активів і капіталу на основі зменшення можливих збитків і недоодержання прибутку по вкладанню банку у фінансові інструменти, включаючи вкладення в іноземну валюту й дорожочіні метали.

Одним із найефективніших інструментів управління ринкового ризику є визначення системи лімітів, які можуть бути встановлені на розмір операції або продукт, на максимальний розмір збитків або на фінансовий результат за операцією, на клієнта або групу клієнтів. Обсяги ліміту визначаються тим, які втрати банк може понести, оперуючи тими чи іншими обсягами активів і ресурсів. Значення ліміту розраховується в залежності від обсягів операцій (фактичних або бюджетних показників), терміну, валюти операції, інших додаткових умов угоди. Затвердження лімітів з ринкового ризику належить до компетенції Правління, Спостережної Ради або спеціального комітету, який має відповідні повноваження.

Існують такі групи лімітів на ринкові ризики в розрізі його видів:

1. Ліміти VaR — обмеження на рівень максимальних потенційних втрат, які не перевищать протягом певного періоду втрати із заданою ймовірністю.

2. Ліміти на фінансові результати — обмеження на максимальний рівень отриманих фінансових результатів.

3. Обмеження валютного ризику. Ліміт відкритої валютної позиції — обмеження на абсолютну величину відкритої валютної позиції в кожній валюті, та в разі необхідності для загальної величини валютної позиції — додаткове обмеження на максимальний розмір загальної валютної позиції.

4. Обмеження процентного ризику. Ліміт чутливості портфеля до паралельного зсуву кривої дохідності (Basis-point-value limit, або BPV limit) — обмеження чутливості теперішньої дисконтованої вартості активів та зобов'язань до паралельного зсуву кривої дохідності на 0.01%.

Розглянемо більш детально кожен з наведених груп лімітів. Всі вони мають свої переваги та недоліки, однак у кожній визначеній ситуації вони можуть дати найповніший аналіз або пояснити результати один одного. Тому найоптимальнішим варіантом управління ринковим ризиком є поєднання всіх вказаних груп лімітів і їх постійний контроль.

Група ризику VaR. Серед її переваг слід зазначити універсальність щодо сфери застосування та простоту представлення інформації про ризик у вигляді лише одного значення вартості збитків. Вона також дає можливість оцінити розмір капіталу, який необхідно резервувати для покриття цих збитків. Одним із її найголовніших недоліків є непристосованість до випадків, вірогідність яких мала, через відсутність або неповноту інформації. Оскільки величина VaR найчастіше розраховується на основі історичних ринкових даних за певний проміжок часу в минулому, досить часто модель може не врахувати різку зміну ринку внаслідок екстремальних подій, які можуть привести до аномальних збитків і не є достатньо частими для того, щоб бути представленими в останніх історичних даних. Ще одним недоліком є те, що для розподілів доходностей більшості фінансових активів характерні відхилення на краях розподілу щільності розподілу ймовірностей від нормального розподілу. Внаслідок цього оцінки VaR, що розраховані за нормальним розподілом, виявляються завищеними або заниженими. Також розрахунковою величиною VaR можна легко маніпулювати, змінюючи параметри розподілу та глибину історичних рядів, що використовуються для статистичних оцінок.

Група лімітів на фінансові результати. Найпоширенішими є ліміти stop-loss, stop out, take profit і take out. Ліміт stop-loss визначає максимальний розмір збитків від одноденного зниження прибутковості по визначеному інструменту. Ліміт stop out встановлює загальну суму максимальних збитків по вибраному інструменту. При одержанні збитку, рівного величині ліміту, всі операції припиняються і приймається рішення про подальші дії, наприклад, продаж даного активу або його реструктуризацію. Ліміт take profit показує розмір максимального одноденного зростання прибутковості по вибраному

інструменту. Застосовується для того, щоб при досягненні максимального, з точки зору аналізу, результату забезпечити себе від можливого подальшого різкого зниження вартості інструмента. Ліміт take out відрізняється від попереднього тим, що встановлюється на цей вид активу або пасиву чи портфель у цілому. Основною перевагою наведених вище лімітів є те, що вони визначають точний рівень фінансових результатів, які є найбільш прийнятними для банку і які банк може на себе взяти. Ще однією неявною перевагою є те, що ліміти take profit та take out здатні показати появу "фінансової бульбашки" — економічне явище, при якому виникає істотне відхилення ціни інструменту від його справжньої вартості. Недоліком лімітів на фінансові результати є те, що для деяких інструментів з високим рівнем надійності можливе тимчасове падіння прибутковості (наприклад, в умовах кризи). Ще одним недоліком є те, що існують певні інструменти, які банк не може закрити, які б збитки вони не приносили. З подібною ситуацією зіткнулися більшість комерційних банків у 2014—2015 рр., коли вони змушені були визнавати значні збитки від негативної переоцінки валютної позиції внаслідок стрімкого росту валютного курсу. Оскільки зменшувати валютну позицію було практично неможливо через недостатнє надходження валюти та регуляторні обмеження, а встановлення валютного курсу є виключно компетенцією Національного банку України, то банки наражалися на суттєвий валютний ризик, тому ліміти на фінансові результати та VAR хоча й застосовувались, але на практиці були недоцільними.

Група обмежень на відкриту валютну позицію. Найсуттєвіша перевага лімітів відкритих валютних позицій полягає в наступному. За допомогою лімітів на відкриті валютні позиції для банків може обмежуватись коротка позиція в національній валюті (довга — в іноземній), тобто перевищення продажу національної валюти над її купівлею (або ж перевищення купівлі іноземної валюти над її продажем), що призводить до обмеження на вивід капіталу. Обмеження довгої позиції в національній валюті (короткої — в іноземній) означає обмеження перевищення купівлі національної валюти на її продаж, або іншими словами перевищення продажу іноземної валюти над її купівлею, що сприяє обмеженню ввозу капіталу. Найголовнішим недоліком зазначених лімітів є те, що їх величина не дає інформації про сукупну кількість ризику в кореляції між валютами.

Група ризику BPV. Основними перевагами ліміту BPV є те, що він має широке застосування та може встановлюватися для кожного портфелю, часового проміжку, валюти та для усіх валют в цілому, а його результат має чітко виражений кількісний характер. Важливим недоліком використання показника BPV є те, що він надто складно розраховується, оскільки він потребує застосування елементів інтерполяції, екстраполяції, дисконтування та прив'язаний до використання кривої доходності, яку за певних умов доволі проблематично побудувати. Однак найголовнішим недоліком визначення значення BPV є те, що допущення має теоретичний

характер і найчастіше не відповідає дійсності, оскільки паралельного зсуву кривої доходності на практиці не існує.

ВИСНОВКИ

Найефективнішим підходом до управління ринковим ризиком є використання системи лімітів, що встановлюються на ті напрями банківської діяльності, які є схильними до ринкового ризику. Такий підхід широко застосовується у вітчизняній та міжнародній банківській практиці. Системна класифікація внутрішніх лімітів ринкового ризику дозволяє встановити контроль над усіма видами ринкового ризику через врахування характеру окремих його видів. Побудова комплексної системи лімітування ринкового ризику дозволяє підвищити ефективність ризик-менеджменту. Важливо, щоб система лімітів не тільки дозволяла накладати ліміти різних типів, але й мала достатню гнучкість і універсальність для того, щоб відповідати прийнятним у банку бізнес-процесам.

Література:

1. Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків" [Електронний ресурс] // Постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № 104. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>
2. Документ Базельського комітету з питань банківського нагляду "Доповнення до Угоди про достатність капіталу з метою обліку ринкових ризиків" (Amendment to the Capital Accord to Incorporate Market Risk; 1996 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs24.pdf>
3. Управління ризиками банків [Текст]: монографія у 2 томах. Т. 2: Управління ринковими ризиками та ризиками системних характеристик / [А.О. Єпіфанов, Т.А. Васильєва, С.М. Козьменко та ін.] / За ред. д-ра екон. наук, проф. А.О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т.А. Васильєвої. — Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012. — 299 с.
4. http://uk.wikipedia.org/wiki/Фондовий_ризик
5. Фінансовий менеджмент у банку: підручник / Л.О. Примостка. — 3-тє вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2012. — 338 с.

References:

1. NBU Board Resolution (2004), "Guidelines for Bank Inspection "Risk Assessment System", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04> (Accessed 15 March 2004).
2. Basel Committee on Banking Supervision (1996), "Amendment to the Capital Accord to Incorporate Market Risk", available at: <http://www.bis.org/publ/bcbs24.pdf> (Accessed 30 January 1996).
3. Yepifanov, A.O. Vasylyeva, T.A. and Kozmenko, S.M. (2012), Upravlinnja rizikami bankiv [Risk management of banks], "UABS NBU", Sumy, Ukraine.
4. http://uk.wikipedia.org/wiki/Фондовий_ризик
5. Prymostka, L.O. (2012), Finansovij menedzhment u banku [Financial management in bank], 3rd ed, KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2018 р.